

บทที่ 1

รูปแบบจารึกในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง : สิบสองพันนา พ.ศ.2369-2439

ลักษณะภูมิประเทศและการแบ่งเขตการปกครอง

สิบสองพันนาเป็นดินแดนที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศจีนระหว่างเส้นรุ้งที่ $20^{\circ} 30' - 22^{\circ} 30'$ เหนือ และเส้นแวงที่ $100^{\circ} - 101^{\circ} 30'$ ตะวันออก¹

ในพุทธศตวรรษที่ 24 ปราบกฏหลักฐานจากบันทึกของ Macleod² (ในปี พ.ศ.2380) ได้กล่าวว่า อาณาเขตของดินแดนสิบสองพันนาว่า

ทิศเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ	ทิศ	มณฑลยูนนาน
ทิศตะวันออก	"	โคชินไชน่า (ปัจจุบันคืออินโดจีน)
ทิศตะวันออกเฉียงใต้	"	ดินแดนล้านช้าง
ทิศใต้ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง	"	เมืองหลวงพระบางและเมืองน่าน
ทิศตะวันตก	"	เมืองเชียงตุง
ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	"	เมืองลุน (Muang Lun)

ลักษณะทางภูมิประเทศโดยทั่วไปของสิบสองพันนา ส่วนใหญ่จะเป็นภูเขา มีที่ราบลุ่มเล็ก ๆ อยู่ตามแม่น้ำสายต่าง ๆ ในหุบเขา ในที่ราบหุบเขาเหล่านี้ เป็นที่ตั้งของเมืองต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิบสองพันนา กล่าวคือ แต่ละเมืองจะมีภูเขาล้อมรอบ นอกจากนี้ในสิบสองพันนายังมีแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำสายใหญ่ที่สุดไหลผ่าน และแบ่งสิบสองพันนาออกเป็น 2 ส่วน

¹ดูรายละเอียดที่ตั้งของสิบสองพันนาจากแผนที่ในภาคผนวก ก.

² Macleod เป็นทหารยศร้อยเอก ซึ่ง เสนีย์ เฮอร์นี ส่งเข้าไปสำรวจเส้นทางการค้าไปยังจีน โดยให้เส้นทางสาละวิน คณะผู้สำรวจของ Macleod เป็นคณะแรกที่ทำการสำรวจเส้นทางการค้าเส้นนี้ คี.จี.อี.ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2 แปลโดยคุณวรุณบุทา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคนอื่น ๆ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522 หน้า 753.

คือ พันนา 6 พันนาอยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำโขง และอีก 6 พันนาอยู่ทางตะวันออก
พันนาที่ตั้งอยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำโขงมี 6 พันนา ประกอบด้วย 16 เมือง

- 1 พันนาเชียงรุ่ง (เซอหลี่ป้า) ซึ่งประกอบด้วยเมืองเชียงรุ่งกับเมืองฮ่า
(กันหลั่นป้า) เป็น 1 พันนา
- 2 พันนาเมืองแซ่ (หมิงเจ็ย) ประกอบด้วยเมืองแซ่ เมืองเชียงฮู (จิ่งหลู่)
เมืองฮอง (หมิงฮอง) เป็น 1 พันนา
- 3 พันนาเมืองลวง (หมิงหลง) เป็น 1 พันนา
- 4 พันนาเมืองฮุน (หมิงฮุนหรือหมิงคุ่น) ประกอบด้วยเมืองฮุน เมืองปาน
(หมิงปิ่น) เป็น 1 พันนา
- 5 พันนาเชียงเจิง (หมิงเจิง) หรือคิงเจิน ประกอบด้วยเมืองเชียงเจิง
เมืองฮาย (หมิงไห่) หมิงฮา เป็น 1 พันนา
- 6 พันนาเชียงลอส (ทาลอ , จิ่งลั่วว หรือคำฮั่วว) ประกอบด้วยเมืองเชียงลอส
เมืองนาง (หมิงหมั่น) เมืองงาม ถางเหนือ เมืองชาง (หมิงคั้น)
เป็น 1 พันนา

พันนาที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำโขงมี 6 พันนา ประกอบด้วย 14 เมือง

- 7 พันนาเมืองล่า (หมิงล่า) ประกอบด้วยเมืองล่า เมืองปาน (หมิงปิ่น)
เป็น 1 พันนา
- 8 พันนาเมืองสิง หรือเมืองหริ่ง (หมิงสิงหรือผู้เค็ง Pu-teng) ประกอบด้วย
เมืองสิง เมืองหมิงฮวง เป็น 1 พันนา
- 9 พันนาเมืองลา (รวมชื่อเหมา และหลิวซิน เคิมคือ ลู่ซัน) ประกอบด้วย
เมืองลา เมืองวัง (หมิงฮวง) เป็น 1 พันนา
10. พันนาเมืองพง (หมิงฮัง) ประกอบด้วย เมืองพง เมืองหยวน เมืองนาง
เป็น 1 พันนา
- 11 พันนาเมืองฮูเหนือ (หมิงฮู) ประกอบด้วยเมืองฮูเหนือ เมืองฮูใต้
(หมิงเคอ) เป็น 1 พันนา
- 12 พันนาเจียงตอง (เจิ่นตง) ประกอบด้วยเมืองเจียงตอง เมืองฮิมังหรือบ่อล่า

(ฮิปัน หรือ หัวล่า) อิงู (ฮือ) เป็น 1 พันนา¹

เมืองที่สำคัญที่สุดในสิบสองพันนาคือ เมืองเชียงรุ่ง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำโขง กล่าวคือเป็นศูนย์กลางการปกครอง ศูนย์กลางการคมนาคมภายในรัฐ ทั้งนี้เพราะแม่น้ำโขงช่วงที่ที่ผ่านเมืองเชียงรุ่ง กระแสน้ำไม่ไหลเชี่ยวมากนัก พันนาทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงสามารถติดต่อกับสิบสองพันนา ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงได้ โดยอาศัยเรือข้ามฟากแม่น้ำโขงที่เมืองเชียงรุ่ง และเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าที่สำคัญระหว่างทางตอนใต้ของจีน กับทางตอนเหนือของไทยและรัฐฉาน

ประชากร

จากหลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับจำนวนประชากรในสิบสองพันนานั้น มีข้อขัดแย้งกันเป็นจำนวนมาก แม้ว่าจะเป็นการประมาณจำนวนประชากรในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ก็ตาม² และจำนวนประชากรของสิบสองพันนาในช่วงระยะเวลาที่ศึกษานี้ ไม่มีหลักฐานที่จะชี้ให้เห็นได้เลย อย่างไรก็ตาม ภายในดินแดนสิบสองพันนาเองนี้ประกอบไปด้วยหลายชนชาติ มีชาวไตลื้อ เป็นประชากรส่วนมาก ชนชาติส่วนน้อยประกอบด้วย

1. ฮือ ในความหมายของชาวไตลื้อ หมายถึง ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในขุนนางส่วนมากจะทำการค้าขาย พวกฮือจึงมีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของสิบสองพันนาคือการเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อสินค้าจากเมืองต่าง ๆ ในสิบสองพันนาไปขายยังรัฐใกล้เคียง จากจดหมายของ Garnier ทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ มีถึง คุณ เคอ กาช รัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศส ลงวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2318 ได้พูดถึงต้นกำเนิดของพวกฮือว่า "...พวกฮือซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพวกฮือที่ (Ho-nhi) ได้ยึดครองดินแดนแถบภูเขาอันตั้งอยู่ระหว่างขุนนางและตั้งเกี่ยวข้องกับชนชาติป่าเถื่อนอื่น..."³

¹ หลี่ พู่ อี้, สิบสองพันนา (十二 版纳内志) ไทยเป : ไปปรากฏสำนักพิมพ์, 1955 หน้า 147.

² Frank N. Lebar, Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia. (New York : Human Relation Area Files, 1964), pp. 206 - 207.

³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การปราบฮือและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2509 หน้า 43. อ้างถึงจดหมายจาก Garnier ถึง Duè Becanes ลงวันที่ 26 กรกฎาคม 2318 เอกสารฝรั่งเศส "สยาม" เล่ม 3.

และจากบันทึกการเดินทางของหมอคอกค์ ซึ่งให้เห็นว่าชาวจีนในยุคนั้นหรือพวกฮ้อ ไ้ร่กล้ากินแคนของพวกไตลื้อ จนต้องถอยออกไปเรื่อย ๆ เช่น ที่เมืองซือเหมา และเมืองฝูเอ้อ ชาวจีนเข้าไป แทนชาวไตเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะเมืองซือเหมานั้น มีหมู่บ้านไตเหลืออยู่เพียง 3 หมู่บ้านที่อยู่ตามทุ่งราบรอบเมืองนี้¹

2. ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่สำคัญคือ

ข่า แบ่งเป็นกลุ่ม คือ

ก. ข่าวะ เป็นพวกละว้า หรือลัว๋ ในสิบสองพันนา

ข. อาซา (AKHA) เป็นชาวเขาที่มีจำนวนมากที่สุดในสิบสองพันนา เป็นชนชาติที่จัดอยู่ในตระกูลภาษา ซิบเทค-พม่า แต่มีภาษาคลายภาษาละหู่ (มุ เซอ) เรียกตนเองว่า กอ และชาวไตลื้อเรียกว่า ซากอ และคำว่า ซ่านั้น มีความหมายว่า เซลย หรือ ทาส ทั้งนี้เนื่องจากพวกอาซาขายแพะแก่พวกชาวไตลื้อแล้ว ถูกปกครองเรื่อยมา แต่เดิมพวกนี้อพยพมาจากทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองต้าหลี่ ่องมาก่อนพวกไตลื้อ เมื่อลงมาครั้งแรกอาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำภายหลังพวกไตลื้อยกกำลัง มาแย่งชิงที่นาริมน้ำของพวกอาซา พวกนี้จึงหนีขึ้นไปอยู่ตามป่าเขา แต่ตามเชิงเขา มีชนเผ่า มู่หมาน (P'u-men) อาศัยอยู่พวกอาซา จึงต้องขึ้นไปอยู่บนยอดเขา และปลูกข้าวไร่เลี้ยงตัวเอง²

ค. ซ่ามหรือซมู มีเป็นจำนวนมากอยู่ตามภาคใต้ของสิบสองพันนาอาศัยอยู่ตามเนินเขา หรือที่สูงตามซอกเขาใกล้ลำธาร บางหมู่บ้านก็อยู่ที่พื้นราบ แต่ห่างจากตัวเมืองออกไปมาก มีมากที่เมืองเชียงรุ่ง และเรียกพวกนี้ว่า ซ่าล้ามแสน พวกไตลื้อลาวเหนือ และไทยพวนนิยมจ้างพวกซ่ามาทำงาน โดยเฉพาะเกี่ยวกับป่าไม้ที่ภาคเหนือของไทย เนื่องจากค่าจ้างถูกมาก และพวกนี้มีความอดทนสูง³

¹วิลเลียม คริวฟตัน คอกค์, ชนชาติไทย. (พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, 2513) 7 หน้า 5.

²จิตร ภูมิศักดิ์, คชามเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (พระนคร: กรุงเทพมหานคร, 2519) หน้า 470-471.

³บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา (พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, 2495) หน้า 350-351.

ง. เย้า และชาวลา แคน เป็นพวกที่อยู่ในตระกูลภาษาทิเบต-จีน ซึ่งจีนเรียกว่าชาตินี้ว่า เย้า พวกนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่บนภูเขาต่าง ๆ ในเขตเมืองอิง เมืองหง เมืองล่า เป็นต้น มีอาชีพปลูกฝิ่นใช้ตัวหนังสือจีน และพูดภาษาจีนได้¹

นอกจากนี้ ยังมีชาวเขาเย้าอื่น ๆ คือ พวกละหู่ (มุเซอ), พวกซ่า ซึ่งอยู่ตามเมืองเชียงรุ่ง เมืองฮา เมืองซอน เมืองยาง ชาวไตลื้อเรียกพวกนี้ว่า ซ่าเลาะ จีนเรียกยิวล่อ และยังมีพวก มัง, ลีซอ, กุ่ย เป็นต้น อาศัยอยู่ตามภูเขาสูงอาชีพทำไร่ข้าว ปลูกฝิ่นขายของป่า²

การก่อรัฐสืบสองพันนา

เข้าใจว่าคนไทยกลุ่มหนึ่ง³ ไค้อพยพเข้าไปในดินแดนสืบสองพันนา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 แล้วไค้อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ออกไปได้สำเร็จ สร้างเมืองเชียงรุ่งคองนังขึ้น เรียกตัวเองว่าคนลื้อหรือไตลื้อ แต่ชาวจีนไค้เรียกพวกนี้ว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 567.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 568;47.

³ การที่วิเคราะห์ว่าชนชาติที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานในสืบสองพันนาเป็นชนชาติไทย เป็นเพราะมีปรากฏในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่งว่า บุ๋นนำบรรพบุรุษของชาวสืบสองพันนา ผู้สร้างเมืองเชียงรุ่งคองนังขึ้นนั้นคือ "พระยาเจิง" ซึ่งปรากฏนามอย่างกว้างขวางในตำนานของชนชาติไทยในบริเวณดินแดนใกล้เคียง เช่น ตำนานล้านช้าง ตำนานเมืองพะเยา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเงินยางเชียงแสน หนังสือเรื่องท้าวสูง หรือ เจิง เป็นต้น ซึ่งมีข้อความที่กล่าวถึงความกล้าหาญ และความยิ่งใหญ่ของพระยาเจิงในการทำสงครามเพื่อตั้งอาณาจักร และ ขยายอาณาจักรออกไปอย่างกว้างขวาง จนเป็นที่ยอมรับของกษัตริย์นานเจ้า

นอกจากนี้ภาษาและตัวหนังสือของชนชาติที่อาศัยอยู่ในสืบสองพันนาที่เรียกตัวเองว่าลื้อนี้ ในทางนิรุกติศาสตร์ถือว่าภาษาของพวกนี้อยู่ในกลุ่มภาษาไต และคล้ายกับภาษาไตอื่น ๆ รวมทั้งภาษาไทยด้วย โดยเฉพาะภาษาเขียนนั้นเหมือนภาษาเชียงใหม่หรือไทยวนจะผิดกันบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น .

"ส่วยไป้อ"¹ แปลว่า คนป่าที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ การที่เรียกเช่นนั้นน่าจะเป็นเพราะว่า พวกไตลื้อ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง และคงจะเป็นพวกเดียวกับ "ลาวคานน้ำ" ในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง ดังมีความว่า

...ข้ากับเจ้าออกแต่เมืองอารัวสวนทาล² มาตั้งเมืองเชียงรุ่ง ประมุขที่แลมีชัยเมืองคองนัง อาพุกก็ถูกเป็นเคาเป็นเจ้าเฝ้าเมืองเชียงรุ่งคองนังแล ยามนั้นพระเจ้าสัพพญาเจ้าเซามาเมตตา จึงเป็นเทวคาคูนที่เป็นชัยเมืองอยู่³ แล ลำเสียนั้น ไพรไทยทั้งมวลหากเป็นลาวคานน้ำนับเลียงทั้งมวลแล...

หลี่ฟู่ อี้ ไคกล่าวไว้ในหนังสือสิบสองพันนาว่าพญาเจิง เป็นผู้นำในการรวบรวมคนตั้งเป็นรัฐอิสระ เรียกว่าเมืองลื้อ (Meeng Le)⁴ จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวว่า จีนเรียก

¹ หลี่ ฟู่ อี้ และ G.H. Luce อธิบายเกี่ยวกับ ส่วย ไป้อ ี ว่า "ไป้อ-Pai-i" โดยทั่ว ๆ ไปไม่ได้หมายถึงเฉพาะชนชาติไตที่อยู่ในรัฐชานคองไตของพม่า แต่หมายถึงพวกที่อยู่ทางเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือของพม่า ซึ่งรวมถึงชนชาติไตด้วย คำว่า "ไป้อ Pai-i" นี้ มีความหมายและเขียนด้วยตัวอักษรแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย แรกสุดพบในทหวนซือ (Yüan Shih พงศาวดารราชวงศ์หยวน) พ.ศ. 1821 เขียนว่า 白夷 แปลว่า 白夷 白夷 แปลว่าคนป่าขาว (White Barbarians) ใน พ.ศ. 1940 ทอนตันราชวงศ์หมิงใช้คำว่า 百夷 ไป้อ แปลว่าคนป่าร้อยพวก (The Hundred Barbarians) ในสมัยต่อมาใช้คำว่า 擺夷 ไป้อ แปลว่าพวกคนป่าเดือน และเรียกพวกไตลื้อว่าส่วยไป้อ ฟู หลี่ฟู่ อี้, สิบสองพันนา, หน้า 1. และ G.H. Luce, "The Early Syām in Burma's History", Journal of the Siam Society, XLVII pt. 1(1959), pp.125 และ 175 .

² เมืองสวนทาลนี้ปรากฏในหนังสือท้าวตู่ว่าหมายถึงเมืองพะเยา ฟู ตำนานพระยาเจื่อง เล่ม ปรีวรทโดย อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ อานันท์ กาญจนพันธ์. (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2524), หน้า 9.

³ พงศาวดาร เมืองเชียงรุ่ง. แปลโดย เรณู วิชาศิลป์. หน้า 49.

⁴ หลี่ฟู่ อี้, สิบสองพันนา, หน้า 1.

"ลื้อ" ว่า "หลี่" ส่วนเชียงรุ่งจีนเรียกว่า "เซอหลี่" หรือ "เชียงลื้อ"¹ ซึ่งจากหลักฐานดังกล่าวนี้ อาจจะกล่าวได้ว่า เมืองลื้อ คือ เมืองเดียวกันกับเมืองเชียงรุ่ง

การที่เมืองลื้อตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถสร้างตนเองให้เป็นปึกแผ่นจนสามารถขยายอำนาจทางการเมืองออกไปในบริเวณใกล้เคียง และสามารถยึดครองแหล่งเศรษฐกิจในแถบนั้น ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง ชาวเมืองลื้อได้ยกพวกโจมตีและสามารถยึดครองดินแดนที่เป็นแหล่งเกลือของเมืองบ่อแะ เมืองเชียงแะ เมืองสาไ้ เมืองสา่งยอง และเมืองเชียงฟ้า² แต่อย่างไรก็ดี เข้าใจว่า อำนาจทางการเมืองยังไม่เข้มแข็งนัก ดังจะเห็นได้ว่า แม้ว่า จะขยายอาณาเขตยึดแหล่งเกลืออันเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความสำคัญมาก อย่างหนึ่งทางเศรษฐกิจของดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน แต่เมืองลื้อก็ต้องยอมเสียเงินค่าเช่าจากการซื้อเกลือเป็นจำนวนสามแสนสามหมื่นให้แก่จีน นั่นหมายความว่า แม้ว่าเมืองลื้อจะสามารถสร้างตัวเองขึ้นได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังต้องยอมรับอิทธิพลของชาติผู้³

เป็นไปได้ว่าในเวลาต่อมาเมืองลื้อคงจะขยายอำนาจทางการเมืองเพิ่มขึ้นจนสามารถกำหนดขอบเขตของเมืองได้เป็น 12 พันนา เช่น เกี่ยวกับการกำหนดขอบเขตของรัฐไทอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง เช่น สิบสองเจ้าไท หัวหน้าทั้งห้าหัวหน้าของพวกไทคำ ในบริเวณตอนเหนือของลาวและเวียตนาม และเช่นเดียวกับเมืองเวร็ญญนครเงินยางไชยบุรี เชียงแสน ซึ่งแบ่งการปกครองเป็น "พันนา" เช่นกัน⁴

ศูนย์วิจัยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำว่าสยาม... หน้า 283.

² พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 50.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ ประชุมพงศาวดารเล่มที่ 34 "พงศาวดารเมืองเงินยาง เชียงแสน"

หลี่ พู่ อี้ กล่าวว่า เมืองลื้อโค้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 เขต แต่ละเขตปกครองตนเอง และต่างก็สร้างตัวเองขึ้นมาด้วยการพัฒนาทางการเกษตร อันเป็นที่มาของชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "สิบสองพันนา"¹ ดังนั้น สิบสองพันนาในที่นี้จึงหมายถึง เขตการปกครอง 12 เขต แต่ละเขตเรียกว่า "พันนา" อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานว่าเมืองลื้อโค้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 เขต และเรียกว่า 12 พันนา ทั้งแต่สมัยใด แต่ปรากฏหลักฐานว่า อย่างน้อยที่สุดในสมัยเจ้าอินเมือง (พ.ศ.2111 - พ.ศ.2141) ว่าพันนาต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นสิบสองพันนามี ดังนี้ คือ.

1. พันนาเมืองแซ่มี เชียงดู
2. พันนาเมืองลวง
3. พันนาเมืองหุน มีเมืองปาน
4. พันนาเมืองฮายมีเมืองสูงและเมืองงาค
5. พันนาบ่าวชาย มีเมืองมาง
6. พันนาเชียงลอ มีเมืองขาง ลางเหนือ และเมืองมาง
7. พันนาเมืองลา มีเมืองหย่วน
8. พันนาเมืองหริ่ง (เมืองฮิง) มีเมืองบาง
9. พันนาเมืองลา (ชื่อเทมา) มีเมืองวัง

---

¹ หลี่ พู่ อี้, สิบสองพันนา, หน้า 1. และผู้เขียนสันนิษฐานว่า คำว่าสิบสองพันนา น่าจะเป็นภาษาพื้นเมืองที่ใช้เรียกกันเอง เพราะ ในตำนานหรือพงศาวดารของล้านนาไทยเรียกดินแดนนี้ว่า เมืองเชียงรุ่ง สำหรับในเอกสารพม่าสมัยหลังเรียกสิบสองพันนาว่า Kyaing-rom หรือ Kyaing-yon หรือ Kyaing-yon-gyi ดู Sai Sam Tip, "The Lü in Sip Sowng Panna from the Earliest Times down to A.D. 1644. (Master Thesis, University of Rangoon, 1976), p.62 และจีนเรียกเซอหลี่ (Ch'e-li) จนถึง พ.ศ.2492 จึงเรียกดินแดนนี้ว่า Hsi-Shuang Pan-na Tai Autonomous Chou ดู Frank M. Lebar et al., Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia. p 207.

10. พันทนาเมืองพง มีเมืองหยวนและเมืองมาง
11. พันทนาเชียงทอง มีบ่อล่า และอึ้ง
12. พันทนาเมืองอุเหนือและอุไค

นอกจากนี้จากบันทึกการสำรวจของร้อยโท Daly² ในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ปรากฏว่า พันทนาต่าง ๆ ทั้ง 12 พันทนาได้เปลี่ยนแปลงไปเพียงเล็กน้อย คือ พันทนาที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง

1. พันทนาเมืองลวง (Meung Long)
2. พันทนาเมืองแซ่ (Meung Se)
3. พันทนาเมืองฮุน และเมืองปาน (Meung Hun and Meung Pan)
4. พันทนาเชียงลอม เมืองมาง เมืองกลางเหนือ และเมืองขาง (Keng Law Meung Mang, Meung Lang Neu, and Meung Khang)
5. พันทนาเชียงเจิง เมืองฮาย เมืองงาก เมืองยาง เมืองเชียงคำ และเมืองไว (Keng Seung, Meung Hai, Meung Ngat, Meung Yang, Keng Khawm, and Meung Wi)
6. พันทนาเชียงรุ่ง เมืองฮำ และเมืองนูน (Kaing Hung, Meung Ham, and Meung, Nun)

พันทนาที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง

1. พันทนาเมืองพง เมืองหยวน และเมืองมาง (Meung Hpong, Meung Yan, and Meung Man)

¹ เจ้าหน่อคำ 4 หมื่นนา, "เมืองแซ่", หนังสือพิมพ์พื้นเมืองเรื่องคำอธิบสอง พันทนาเชียงรุ่ง และเชื้อเครือเจ้าแผ่นดินแสนหัวฟ้า (ต้นฉบับภาษาไทลื้อของเจ้าหน่อคำ 4 หมื่นนา), หน้า 120-122 (พิมพ์ที่ก).

² ร้อยโทคาลี (Lieutenant Daly) เป็นเจ้าหน้าที่ของอังกฤษในพม่าที่ทำการสำรวจพรมแดนในทางคอนเหนือของพม่าและไทย ไปจนถึงมณฑลยูนนานเมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 25 Sao Saimong Mangrai, The Shan States and the British Annexation (Ithaca : Cornell University Press, 1977), p.277.

2. พันนาเมืองลา (ชื่อเหมา) และเมืองวัง (Meung La, and Meung Wang)
3. พันนาเมืองเฮง (ฮิง) และเมืองบาง (Meung Heng, and Meung Pang)
4. พันนาเมืองเชียงทอง และเมือง Nawng Teu (Meung Keng Tawng, and Meung Nawng Teu)
5. พันนาเมืองอุเหนือ. และเมืองอุใต้ (Meung U Neu, and Meung U Teau)
6. พันนาเมืองล่าและเมือง Num Man (Meung La, and Meung Num Man)²

จะเห็นว่าในรัชสมัยของพระเจ้าอินเมือง (พ.ศ.2111 - พ.ศ.2141) นั้น เมืองฮายเป็นเมืองใหญ่รวมเมืองสูงและเมืองงาคเป็นพันนาเมืองฮาย เข้าใจว่าต่อมา พันนาเมืองฮายได้พัฒนาให้เจริญขึ้น มีเมืองใหม่เพิ่มจากเดิม และเกิดเมืองใหม่ที่ใหญ่ และเจริญกว่าเมืองฮายคือเมืองเชียงเจิง ดังนั้นในพุทธศตวรรษที่ 25 จึงปรากฏว่า เมืองเชียงเจิง เป็นเมืองใหญ่ที่รวมเอาเมืองฮาย เมืองงาค เมืองเชียงคำ และเมืองไว เป็นพันนาเชียงเจิง แทนพันนาเมืองฮาย

และในสมัยของพระเจ้าอินเมือง ยังมีพันนาบ่าวชาย ซึ่งรวมเมือง เข้าไปด้วย แต่ในพุทธศตวรรษที่ 25 ไม่ปรากฏพันนาบ่าวชาย แต่มีพันนาเชียงรุ่งซึ่งรวมเมืองฮ่า และเมืองนูน

อาจกล่าวได้ว่าในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ พันนาต่าง ๆ ใน 12 พันนา มีความเปลี่ยนแปลงทางค่านอาณาเขต ซึ่งคงเป็นผลเนื่องมาจากการพัฒนาให้เจริญขึ้น มีเมือง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹จากบันทึกของรอยโศกาดี (Daly's list) กล่าวว่าเมืองพงอยู่ทางฝั่ง ตะวันตกของแม่น้ำโขง แต่จากแผนที่พบว่าเมืองพงอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง.

²Sao Saimong Mangrai, The Shan States..., p XLIX-Li.

ใหม่ ๆ เกิดขึ้นอีกหลายเมือง เพื่อสอดคล้องกับการจัดการปกครอง จึงมีการรวมเมืองต่าง ๆ ซึ่งเข้าใจว่าคงเป็นไปตามลักษณะภูมิประเทศให้เข้ามารวมกัน และให้เมืองใหญ่ปกครองเมืองเล็ก ๆ อีกทีหนึ่ง ซึ่งจะมีผลทำให้ชื่อของพื้นที่หนึ่ง ๆ อาจเปลี่ยนไปตามชื่อของเมืองใหญ่ ๆ นั้น ซึ่งเป็นการแสดงถึงการย้ายอำนาจในการควบคุมภายในพื้นที่หนึ่ง ๆ อาจเปลี่ยนแปลงไปตามรัชสมัยด้วย เข้าใจว่าคงเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก

บทบาทของรัฐข้างเคียงในสิบสองพันนา

สิบสองพันนาเป็นรัฐที่อยู่ระหว่างรัฐที่มีอำนาจ 2 รัฐ คือ จีน และพม่า ซึ่งทั้ง 2 รัฐ นี้ มีอิทธิพลต่อการเมืองภายในสิบสองพันนาอย่างมาก รัฐทั้งสองพยายามอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนสิบสองพันนา โดยการตั้งเจ้าแผ่นดินที่ปกครองสิบสองพันนา

การขยายบทบาทของจีนและพม่าในสิบสองพันนา

แม้ว่าในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรทาลิฟูจะเสื่อมลงแล้วก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏหลักฐานว่าอาณาจักรทาลิฟูมีอิทธิพลเหนือบริเวณดินแดนของเมืองลื้อ จะเห็นได้จากกระยะแรกของการก่อตั้งอาณาจักร พ.ศ. 1723 ว่าเมืองลื้อได้ขยายอาณาเขตทางการเมืองด้วยการยึดดินแดนที่เป็นมอเกลีอของมอแ่ สาไต๋ ส่างยง และเชียงฟ้าได้สำเร็จ แต่เมื่อทาลิฟูเรียกร้องเงินค่าตอบแทนจากเมืองลื้อในการเข้าไปยึดมอเกลีอจากแหล่งต่าง ๆ เหล่านั้น และเมืองลื้อก็ยินยอมจ่ายเงินค่าตอบแทนให้ตามที่ทาลิฟูเรียกร้อง เท่ากับว่าเมืองลื้อได้ยอมรับอำนาจของทาลิฟูว่ามีอยู่เหนือดินแดนแถบนี้

ในพงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง มีข้อความกล่าวว่าในสมัยของสามไค้เน็ง (พ.ศ. 1735-1754) ซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งในขณะนั้น ตกอยู่ภายใต้อำนาจของทาลิฟู มีการส่งส่วยเล็ก 5 ปีครั้ง และส่วยใหญ่ 9 ปีครั้งให้กับอาณาจักรทาลิฟู¹

¹ พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 93.

ต่อมาเมื่อมองโกลขยายอำนาจลงมาทางฝ่ายตาลีฟูและยี่ครองสิบสองพันนาใน พ.ศ. 1818¹ สิบสองพันนาจึงยอมรับอำนาจทางการเมืองของจีนแทนตาลีฟู แต่จีนในสมัย รวดวงศ์หยวน ยังคงไม่ได้เข้ามาจัดการปกครองในดินแดนนี้อย่างเป็นทางการ จนกระทั่ง พ.ศ. 1839 จึงได้ตั้งสิบสองพันนาเป็นเมืองศูนย์กลางราชการทหารและพลเรือนแห่งเซอหลี่ (เซอหลี่จวินหมิงจังกวนฟู - Military and Civil town-hu-fu of Ch'e-ti) เพื่อเป็นเมืองศูนย์กลางของมองโกลเพื่อรุกรานเมืองอื่น ๆ ทางใต้²

ใน พ.ศ. 1925 ราชวงศ์หมิงของจีนได้ยึดครองเมืองเชียงรุ่งตั้งแต่ พ.ศ. เพื่อกำจัดอิทธิพลของมองโกลที่ยังคงอยู่ในดินแดนนี้³ ใน พ.ศ. 2382 จีนได้ยกฐานะของสิบสองพันนาเป็นเขตการปกครองที่เรียกในภาษาจีนว่า จวินหมิงชวนอู่สี่ชื่อ⁴

และแต่งตั้งให้เจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งมีตำแหน่งเป็นชวนอู่สี่ชื่อ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดของอาณาจักร⁵ และส่งบรรณาการให้ราชสำนักจีนเกือบทุกปี⁶

---

¹พงศาวดารราชวงศ์หมิง (หมิงซือฉู่) ตอน 315-317 แปลโดย พรพรรณ จันทโรนานนท์, หน้า 28. (พิมพ์ึก).

²G.H. Juce, "The Early Syam in Burma's History," p.147. Yuan - Shih, Ch.19, 2nd. year. of Yuan Ching, 2th mou-hus day.

³C.P. Fitzgerald, The Southern Expansion of the Chinese People clondon : Barrieand Jenkins, 1972), p.66 .

⁴Sai Sam Tip, The Lü in Sip-Sawng Panna..., p.II7.

⁵พงศาวดารราชวงศ์หมิง (หมิงซือฉู่) ตอน 315-317, หน้า 42.

⁶Sai Sam Tip, The Lü in Eip-Sawng Panna..., p.I30.

ในสมัยราชวงศ์ชิง พ.ศ.2272 จีนแบ่งสิบสองพันนาออกเป็น 2 ส่วน คือ พันนาทางตะวันออกของแม่น้ำโขงขึ้นตรงต่อเมืองลา (ชื่อเหมา) ซึ่งมีตำแหน่งเป็นปดัด และอีก 6 พันนาทางตะวันตกขึ้นตรงต่อเมืองเชียงรุ่ง และต้องเสียภาษีให้แก่จีนเป็นจำนวนเงิน และผลผลิตทางการเกษตรโดยให้ปดัด "เมืองเสี้ยวอู" เป็นผู้รับผิดชอบในการเก็บภาษีนั้น ต่อมา พ.ศ.2278 จีนได้แต่งตั้งเมืองเชียงรุ่งเป็นสำนักปกครองท้องถิ่น และปกครองทั้งสิบสองพันนา แต่ต้องขึ้นตรงต่อปดัด "เมืองชื่อเหมา"¹

การจัดการปกครองและการเก็บภาษีของจีนในสิบสองพันนา เช่นนี้ได้สืบต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งพบหลักฐานว่า สิบสองพันนาต้องเสียภาษีให้จีนทุกปี²

สำหรับพม่า ไม่ปรากฏหลักฐานว่า สิบสองพันนายอมรับอำนาจของพม่าด้วยการส่งบรรณาการเมื่อใด แต่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนในสมัยเจ้าหน่อเมือง (พ.ศ.2073-2111) เมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ และบุเรงนองยกทัพมารุกรานดินแดนในแถบนี้ ในพ.ศ. 2111 ซึ่ง หลี่ ฟู อี้ อ้างว่า สิบสองพันนาต้องส่งบรรณาการให้แก่พม่า 3 ปีต่อครั้ง³

จุดประสงค์ของพม่า และ จีนในการแทรกแซงสิบสองพันนา ในกลางพุทธศตวรรษที่

¹ หลี่ ฟู อี้, สิบสองพันนา, หน้า 4 - 5 .

² Yule Henry, Narrative of the Mission to the Court of Ava in 1855 (Tokyo : Oxford University Press, 1968), p. 120.

³ Sai Sam Tip, The Lu in Sip-sawang Penne..., p. 182.

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ถึง กลางพุทธศตวรรษที่ หัวเมืองไทยใหญ่ มักจะก่อความไม่สงบขึ้นเสมอ ๆ เช่น พ.ศ. 2407 เกิดกบฏที่เมืองแสนหวี ใน ปลายรัชสมัยพระเจ้ามินทง เป็นต้น ทั้งนี้ ทมำจึงต้องสร้างความมั่นคงทางการเมือง ภายใน ด้วยการควบคุมไทยใหญ่ให้ได้ ประกอบกับดินแดนสิบสองพันนา ซึ่งเป็นดินแดนหนึ่ง ที่รวมอยู่ในรัฐฉานของไทยใหญ่ และอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเชียงตุง ทั้งยังมีความผูกพันทางเครือญาติกับเมืองเชียงตุงอยู่ด้วย

ดังนั้นเมื่อปี พ.ศ. 211 พระเจ้าตะเบงชเวตี้ และบุเรงนองได้ยกทัพมาปราบ ไทยใหญ่แล้ว เลยเข้าไปตั้งยุบนาน เจ้าหน่อคำ เจ้าแผ่นดินเมืองเชียงรุ่งต้องยอมแพ้ แก่ทมำ ดังนั้น นอกจากทมำจะสามารถควบคุมไทยใหญ่ได้สำเร็จแล้ว ยังสามารถเกณฑ์ กำลังคนมาจากสิบสองพันนาไปทำสงครามกับไทยด้วย¹

นอกจากนั้น สิบสองพันนายังเป็นดินแดนที่อยู่ระหว่างจีนกับทมำ ดังนั้นการทำ สงครามระหว่างทมำกับจีน จึงมีผลโดยตรงต่อ สิบสองพันนาในฐานะเป็นเมืองด่าน จะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ. 211 ทมำยกทัพตีไทยใหญ่ แล้วเลยเข้าไปตั้งยุบนาน ผ่านสิบสอง พันนา และในปี พ.ศ. 2309 จีนยกทัพไปตีเมืองเชียงตุงโดยผ่านทางสิบสองพันนา เช่นกัน

นอกจากทมำจะมีจุดประสงค์ทางการเมืองในการเข้าไปมีอำนาจเหนือสิบสอง พันนาแล้ว ทมำยังมีจุดประสงค์ในทางเศรษฐกิจอีกด้วย จึงเห็นได้ว่า สิบสองพันนา ต้องส่งบรรณาการ 3 ปีต่อครั้ง และในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ทมำได้ ตั้งศูนย์กลางการปกครอง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

² Sai Sam Tip, The Mii in Sip Sawng Panna..., p.137.

หัวเมืองไทยใหญ่ที่เมืองนาย¹ และที่ศูนย์กลางการปกครองที่เมืองนายได้ส่งลิตเทหรือจักกาย ไปอยู่ตามเมืองไทยใหญ่ที่สำคัญ ๆ ในสิบสองพันนาในพุทธศตวรรษที่ 24 มีจักกายอยู่ประจำ ค่ายเช่นกัน ซึ่งเรียกว่าจิกายเมืองและปรากฏหลักฐานว่า สิบสองพันนายังต้องส่งส่วยภาษี ให้แก่พม่าอีกด้วยโดยพม่าตั้งด่านเก็บภาษีในสิบสองพันนาที่เมืองเชียงลอ เมืองฮายและเมือง ลาง²

จีน การที่จีนเข้ามามีอำนาจในสิบสองพันนากลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้น พุทธศตวรรษที่ 25 นี้ กล่าวได้ว่า จีนมีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจเพื่อควบคุมผลิต ใบบาจากสิบสองพันนา ซึ่งเป็นผลิตที่มีชื่อเสียงและเป็นสินค้าออกสำคัญของจีน เรียกว่า ชาบูเออ (Puerh-tea) พ.ศ. 2370 มีการส่งออกใบบาเป็นมูลค่า 9,133,749 ดอลลาร์สหรัฐ ในขณะที่สินค้าอื่น ๆ มีการส่งออกรวมกันคิดเป็นมูลค่าเพียง 11,309,521 ดอลลาร์สหรัฐเท่านั้น³ ในปี พ.ศ. 2370 จีนส่งข้าราชการให้มาประจำอยู่สิบสองพันนา ซึ่งชาวไทลื้อเรียกว่ากั้นซันนั้น มีหน้าที่เก็บภาษีที่เป็นผลิตจากการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ซึ่งกำหนดตามจำนวนเมล็ดพันธ์พืช นอกจากนี้ยังต้องเสียภาษีเป็นเงินในอัตรา $65\frac{1}{2}$ ไร่ของเงิน อีกทั้งยังต้องส่งใบบาอีกเป็นจำนวนมากแก่จีน คือประมาณ 560 ต่าง :

¹ Seo Saimong Mangrai กล่าวว่า ตำแหน่งสูงสุดที่ราชสำนักอังวะ แต่งตั้งชาวพม่าในการปกครองรัฐฉานนั้นเรียกว่า Bohmu mintha ซึ่งประจำอยู่ที่ มณฑลเฮย์ แก่จะมากดูแลปกครองที่เมืองนายบ้างเป็นครั้งคราว และมีผู้แทนคือ Sithedawayi หรือ sitke (ลิตเทหรือจักกาย) คอยทำหน้าที่แทน Bohmu mintha ประจำอยู่ที่รัฐฉาน

² Seo Saimong Mangrai, The Shan State and the British Annexation. (Ithaca: Cornell University Press, 1965), p.57.

³ Ibid., p.63.

³ Henry G. Bohn, China: Pictorial, Descriptive and Historical with Some Account of Ava and the Burmese, Siam and Anam. (London: 1853) p. 227..

ในจำนวนนี้ 25 ตำบล ถวายเฉพาะแก่จักรพรรดิจีน¹ ในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับภาษีอากรที่สิบสองพันนาต้องเสียให้จีนที่เมืองยูเออเป็นเงิน 10,000 ฟรังคอป²

ทางด้านการปกครองจีนถือว่า สิบสองพันนามีฐานะเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของจีน แต่จีนไม่ได้เข้ามาปกครองในสิบสองพันนาโดยตรง แต่แต่งตั้งให้เจ้าแผ่นดินที่เมืองเชียงรุ่ง มีตำแหน่ง "ชวนอ้วยซือ" หรือ ชาวไตลื้อเรียกว่า "แสนหัวฟ้า" ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดในสิบสองพันนา แต่เทียบเท่ากับข้าราชการชั้นที่ 2 ของจีนที่แต่งตั้งให้แก่ผู้นำชนชาติต่าง ๆ ที่อยู่ตามชายแดนจีน³

ศาสนาและความเชื่อ

ชาวไตลื้อในสิบสองพันนา นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทควบคู่ไปกับการนับถือผีหรือวิญญาณคุ้มครอง ศาสนาและความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อแนวความคิดและการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวไตลื้อ ทั้งนี้ปรากฏให้เห็นได้ในรูปของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน การประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาผี และวิญญาณ ทั้งนี้อาจกล่าวแยกแยะประเด็นของการนับถือศาสนาพุทธ และการนับถือผีหรือวิญญาณคุ้มครองได้ดังนี้

ศาสนาพุทธ

ปรากฏหลักฐานศาสนาพุทธนิกายเถรวาทได้เข้ามามีอิทธิพลต่อแนวความคิดและวิถีทางดำเนินชีวิตของชาวไตลื้อ ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ปี พ.ศ. 1998 โดยกล่าวถึงการขยายตัวของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทจากสำนักวัดป่าแดง เมืองเชียงคองเขยแพร่เข้าไปในสิบสองพันนา พระภิกษุในศาสนาพุทธเป็นผู้มีบทบาทในการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าไปใน

¹ T.E. Mac Leod, "Abstract Journal of an Expedition to Kiang Hung on the Chinese Frontier : Starting from Moulmein on the 13th December, 1836", Journal of the Asiatic Society 72 (December 1837) : 301

² L.P. Pavie, Lefebvre-Pontalis et Vacle, "Tonkin et Sip-Song Panhnanas," Mission Pavie II (Paris : Ernest Leroux, 1902) : 136.

³ Chang Ch'eng Sun, "Sino-Burmese Frontier Problems", Yenching Journal of Chinese Studies, Monograph Series No. 15, Yenching-University (China: 1973), p.32.

สิบสองพันนาและยังมีบทบาทในการเผยแพร่หลักธรรมใน ศาสนาพุทธเข้าไปตามหมู่บ้าน จนในสมัยต่อมาพบว่า หมู่บ้านขนาดใหญ่จะมีวัดหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ อย่างน้อย 1 แห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองศูนย์กลางการค้า เช่นเมืองเชียงใหม่ มีวัดอยู่ถึง 18 แห่ง

การยอมรับนับถือศาสนาพุทธของชาวไตลื้อเห็นได้จากชาวไตลื้อนิยมบวชบุตรชาย เป็นสามเณร เพื่อศึกษาเล่าเรียนในหลักธรรมและหนังสือ ตลอดจนการอบรมความ ประพฤติ ทั้งนี้ก่อนบวช เด็กจะถูกส่งไปบวชเป็นจโมย (ลูกศิษย์วัด) ก่อน 3 เดือน

การนับถือผีและวิญญาณ

ความเชื่ออีกประการคือ ผีและวิญญาณ ซึ่งมีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นอยู่กับแนว ความคิดทางพุทธศาสนา ซึ่งจะปรากฏออกมาในรูปของพิธีกรรมทางศาสนาพุทธศาสนาและ พิธีกรรมบูชาผีและวิญญาณ

ความเชื่อในเรื่องผีหรือเวทาคุ่มครองนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมา แท้ดั้งเดิม ผีในสิบสองพันนาแบ่งออกเป็นสามระดับ ดังต่อไปนี้

1. ผีเมือง หรือเวคาเมือง
2. ผีบ้าน (ผีหมู่บ้าน) หรือเวคาเลื้อบ้าน
3. ผีเขื่อน หรือเวคาอารักษ์¹

ผีหรือเวคาทั้งสามระดับนี้ ผีเมืองถือว่ามีศักดิ์สูงที่สุดและเหนือผีบ้าน ทั้งหมด ในเมือง เช่นเดียวกับผีบ้านก็จะมีศักดิ์อยู่เหนือผีเรือนทั้งหมด ที่ประกอบกันเป็นหมู่บ้าน และเชื่อว่าผีและเวคาเหล่านี้ จะนำมาซึ่งความสุขความอยู่ดีกินดีมาให้แก่บุคคลและสังคม หากมีการบูชาที่ถูกต้องไม่ขัดกับความต้องการของผีหรือการบนบานต่อผีด้วยความเชื่อเช่นนี้ จึงเป็นที่มาของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการบูชาผีและเวคา

¹ Shigeharu Tanabe, Guardian Spirit Cults..., p.2.

1. ยี่เมืองหรือเทศาเมือง

ชาวไตลื้อมีพิธีกรรม ที่เกี่ยวกับการบูชาผีบรรพบุรุษ ดังจะเห็นได้จาก จากการบูชาผีเมืองหรือเทศาเมือง ยี่เมืองหรือเทศาเมืองคือ ยี่หรือวัดของ เจ้าเมือง ตลอดจนผู้มีชื่อในสังคมในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ไม่ว่าทางทิศหรือทางราย ครั้นตายไปบุคคลเหล่านี้จะได้รับการยกย่องให้เป็นยี่ประจำเมือง หรือยี่ประจำหมู่บ้าน และตั้งศาลให้เป็นที่ยี่ประทับ เช่น เทศากาวัน ซึ่งเป็นเทศาประจำเมืองลำ เติมเป็น เชื้อสายเจ้าเมืองลำ ภายหลังจากที่ทำความดีความชอบโดยยกพวกไปฆ่าผู้คนมากมาย ถูกชาว เมืองจับได้และประหารชีวิต นอกจากนั้นอาจมีประเภทอื่น เช่น ยี่ก่น้ำตาย ตกต้นไม้ตาย ฟ้ายา และถูกฆ่า

ที่เชียงใหม่มีพิธีกรรมเมืองทุกปี ปีละสามครั้ง เลี้ยงสามแห่งในเดือนสิบ เดือน สิบเอ็ด และเดือนสิบสองของชาวไตลื้อ ซึ่งตรงกับเดือนกรกฎาคม สิงหาคม และกันยายน เลี้ยงแห่งละสามวัน เรียกว่า "กรรม เเทอ" จักงานตามความสำคัญคือ กรรมหลวง กรรมกลาง และกรรมน้อย แต่ประกอบพิธีเลี้ยงเทศาอย่างแท้จริง สามวันแรกเท่านั้น ในพิธีกรรมนี้จะสังเวศด้วยวัวหนึ่งตัว ควายหนึ่งตัว หมูหนึ่งตัวและไก่หนึ่งตัว มีการร้อง- เพลงทอไตกันระหว่างหญิงชายย้ายละสี่ถึงห้าคนทุก ๆ วัน ที่หน้าวังของพระเจ้าแผ่นดิน

2. ยี่บ้านหรือเทศาเสื่อบ้าน

เชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองของประชาชนและสัตว์เลี้ยงค่าง ๆ ในหมู่บ้านให้รอดพ้น จากอันตรายต่าง ๆ พิธีเช่นไหว้ยี่บ้านเรียกว่า "พิธีกรรมบ้าน" หรือพิธีเลี้ยงยี่หมู่บ้าน ซึ่งเลี้ยงปีละครั้ง การกำหนดวันทำพิธีขึ้นอยู่กับกำหนดของหมอผีและผู้อาวุโสประจำ หมู่บ้าน แต่โดยทั่วไปจะทำพิธีในระหว่างเดือนกันยายน ตุลาคม และพฤศจิกายน พิธีกรรม บ้านนั้นจะกำหนดเขตบริเวณหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ร่วมกันเท่านั้น พิธีเช่นไหว้จะใช้ไก่เพียงอย่าง- เดียว โดยผู้ชายของทุกบ้านจะเป็นผู้นำไก่เข้าไปในบริเวณศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน ซึ่งมัก จะปลูกเป็นเรือนไม้เล็ก ๆ โทกสูง (โทร)

¹ ภูช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปันนา, หน้า 240.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 241.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 251.

3. ปีเรือนหรือเวทคาอาภักษ์

เชื่อกันว่าปีเรือนจะสถิตย์อยู่ประจำภายในบ้านและจะเป็นผู้คดมันคาลให้ผู้ป่วย
ในบ้านหายจากป่วยไข้โดยการทำพิธีกรรมเช่นไหว้ ซึ่งเรียกว่า พิธี "กรรมเฮิน"
ปกติจะ ไหว้โดยฆ่าไก่ตามจำนวนที่หมกคี่ประจำหมู่บ้านกำหนดให้

สำหรับเมืองอื่น ๆ นั้น เช่น เมืองฮำ มีปีเมือง 1 คน ประกอบพิธีในระหว่าง
เดือนสิงหาคม-กันยายน ทำพิธีทุก ๆ ปี หมอเมือง (ผู้มีความรู้ทางไสยศาสตร์และ
โหราศาสตร์) จะเก็บเงินจากประชาชนทุกหลังคาเรือนเพื่อซื้อสัตว์ในการเซ่นบูชาปีเมือง
มีควายปอน (ควายเขือก) ๓ ตัว สำหรับเลี้ยงเวทคาแดน ควายดำ ๒ ตัว ไก่ 4 คู่
ในวันแรกของการประกอบพิธีนี้ฆ่าควายดำและหมู ซึ่งถือเป็นวันสำคัญ ชาวเมืองฮำเชื่อว่า
อาการตายของควายบ่งบอกถึงเหตุการณ์ในอนาคตและชะตากรรมของบ้านเมือง ตลอดจน
ประชาชนภายในเมือง ถ้าหากควายดำตายในท่าคุกเข้าหันหน้าเข้าเมืองถือว่าเป็นการ
ตายดี บ้านเมืองจะร่มเย็นเป็นสุข ถ้าควายดำตายด้วยอาการที่ตื่นรนมาก เอาศีรษะหัน
ออกนอกเมือง เชื่อว่าต่อไปจะมีข้าศึกมารุกราน ถ้าหากตายในอาการแอบอิงจะเกิดเหตุการณ์
ไม่สงบ มีความวุ่นวายภายในเมือง โรคร้ายต่าง ๆ จะเบียดเบียนพืชพันธุ์ธัญญาหารจะไม่
ไค้ผลเต็มที่¹

กิจกรรมที่มักปรากฏอยู่เสมอก็คือ ภายหลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จแล้วจะมีงาน
รื่นเริง และเล่นการพนันภายในหมู่บ้านหรือเมืองของตน แต่สิ่งสำคัญของพิธีกรรมต่าง ๆ
เหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของสิบสอง
พันนาที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง คือ ในพิธีกรรมบ้านและกรรมเมือง มีการทำตาแหวนวิก
ไวคามเสาประตูบ้าน และประตูหมู่บ้าน ในเขตแดนค่อนคานกับเมืองอื่น ๆ หรือประตูเมือง²
ซึ่งเรียกว่าเงินบ้าน เงินเมือง เช่นเกี่ยวกับการปิดตาแหวนวิกที่ประตูเรือนในพิธีกรรมเฮิน
และมีความหมายเช่นเดียวกันคือ ในขณะที่ประกอบพิธี รมบ้านของหมู่บ้านและกรรมเมือง
ของเมืองนั้น ตาแหวนเป็นเครื่องบ่งบอกห้ามมิให้คนในออกคนนอกเข้า นอกจากจะเชื่อ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 242.

กันว่าประตุนบ้านและประตูเมือง เป็นประตูป้องกันอันตรายที่จะเข้ามาจากทิศต่าง ๆ แต่
ยังเป็นสิ่งที่ยังถึง เขตแดนของชุมชนหมู่บ้าน และเขตแดนของเมืองอีกด้วย

ในพิธีกรรมของเมืองถ้ำนั้น บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กล่าวว่า ตามจารึกประเพณีโบราณ
เจ้าเมืองต้องเลี้ยงเมืองสามปีต่อครั้ง เพื่อเยี่ยมเยียนประชาชนทุกหัวเมืองที่ขึ้นกับ
ตน¹ ทั้งไกลแล้วว่าใกล้ในสังคมสามัญชนของชาวไทลื้อนั้น พบว่าไม่มีพิธีกรรมบูชาบรรพ
บุรุษ ยกเว้นพวกกลุ่มชนนางหรือพวกชนชั้นสูงแล้ว โดยทั่วไปคนกลุ่มนี้ระลึกถึงและมีความ
ผูกพันกับบรรพบุรุษของตนเองอย่างมาก เจ้าแผ่นดินหรือเจ้าเมืองยังคงให้ความสำคัญแก่
บรรพบุรุษ เพราะตำแหน่งเจ้าแผ่นดินหรือเจ้าเมืองต้องสืบต่อกันมาตามสายโลหิต ซึ่งเป็น
สายตรงของตำแหน่งการปกครองเท่านั้น² จะเห็นได้ว่าชาวไทลื้อนับถือศาสนาพุทธร่วมไป
กับการนับถือผี โดยที่ความเชื่อทั้งสองไม่ขัดแย้งกัน และตอบสนองสังคมหรืออริยาบ
ยต่าง ๆ ในชุมชนหรือสังคมในลักษณะที่แตกต่างกัน ศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อชาวไทลื้อ และ
สังคมชาวไทลื้อในค่านิยมที่เป็นหลักธรรมคำสอนทางศีลธรรม ที่มุ่งหมายเพื่อการยกระดับจิต
ใจและอบรมมโนสำนึกที่เที่ยงาม ศาสนาสถานหรือวัดในศาสนาพุทธยังเป็นแหล่งให้การศึกษาหา
ความรู้โดยทั่วไปทั้งทางโลก และทางธรรม ศาสนาพุทธมาอริยาบยกลุ่มชนที่ให้การยอมรับ
นับถือรับอิทธิพลความเชื่อในศาสนาพุทธมากที่สุดได้แก่ กลุ่มชนชั้นสูง เจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ
ส่วนในระดับชุมชน สังคมหมู่บ้าน ยอมรับนับถือในเรื่องผีหรือวิญญาณคุ้มครองต่าง ๆ และ
ความเชื่อเหล่านี้ส่งอิทธิพลวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จิตใจในค่านิยมของการปกป้องรักษาคุ้มครอง

¹ เรื่องเดียวกัน...

² Frank M. Lebar, Ethnic Groups in Mainland ..., p. 206.

ความปลอดภัย ขจัดภัยอันตรายความเจ็บไข้ต่าง ๆ ในชีวิตผู้คน สัตว์เลี้ยง ทรัพย์สิน ตลอดจนชุมชนหมู่บ้านในลักษณะดังกล่าว¹

จึงเป็นได้อย่างชัดเจนว่า ปีและวิญญาจะมีอิทธิพลครอบงำแนวความคิดพฤติกรรม ตลอดจนกิจกรรมของชุมชน ชาวไทลื้อจะเคยชินอยู่กับการปฏิบัติบูชาผีหรือวิญญาณอย่างใกล้ชิดมากกว่าพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ

มีข้อนำสังเกตประการหนึ่ง แต่ละชุมชนหรือสังคมของชาวไทลื้อในสิบสองพันนา จะนับถือบูชาผีเรือนแตกต่างกันไป ชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีผีหรือวิญญาณคุ้มครองเป็นของตนเอง โดยเฉพาะ ชุมชนแต่ละแห่งต่างผูกพันรวมกลุ่มกัน ภายใต้ความเชื่อสัญลักษณ์ของกลุ่มคน เท่านั้น มีเพียงศาสนาพุทธเท่านั้นที่คล้ายกันว่า เป็นสลาบันความเชื่อร่วมกันของชุมชน ทั้งหมดในสิบสองพันนา

ลักษณะเศรษฐกิจของสิบสองพันนา

เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของสิบสองพันนาคงอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขา ซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูก ระบบเศรษฐกิจของสิบสองพันนา จึงเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม ที่ใช้แรงงานคนและสัตว์ เป็นกำลังสำคัญในการผลิต นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า ในปี พ.ศ. 2378 ในพันนาเมืองเชียงรุ่ง มีเหมืองฝายทั้งหมด² เหมืองซึ่งแสดงถึงการร่วมมือกันพัฒนาบ้านเกษตรกรรม ในดินแดนสิบสองพันนา และเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของสิบสองพันนาโดยทั่วไปเป็นภูเขาสูง จึงปรากฏหลักฐานว่าพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดในสิบสองพันนาคือใบชา นอกจากนี้ยังมีพืชอื่น ๆ ด้วย เช่น ข้าว ป่าไม้ ยี่น และ ผลไม้ต่าง ๆ

ใบชา คำนตะวันตกของสิบสองพันนาเป็นบริเวณที่มีการปลูกชามากที่สุด เช่น ความเมืองลวง เมืองสูง เมืองฮุน เมืองปาน เมืองแซ่ และ เมืองออง เป็นต้น นอกจากนี้

¹บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา, หน้า 237.

²พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง, หน้า 21-22.

นี้ยังมีกระจุกกระจายอยู่ทางตอนใต้, ตะวันตกเฉียงใต้ของสิบสองพันนา และด้านตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองอิงที่เมืองฮิงและยี่มัว ไบชาเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของดินแดนนี้ จะเห็นได้ว่าไบชาที่มีชื่อเสียงที่สุดของจีนที่เรียกว่าไบชานูเอ๋อนั้น เป็นผลิตผลสำคัญจากไรชาทางภาคตะวันออกของสิบสองพันนา¹ ซึ่งมีแหล่งปลูกที่สำคัญอยู่ที่เมืองล่าเมืองฮิงและเมืองฮาย (เป็นไบชาที่มีคุณภาพที่ดีที่สุด) ควบคู่กันนี้ ชาจึงเป็นสินค้าออกที่สำคัญของสิบสองพันนาที่จะค้าขายกับจีน เชียงตุง และพม่า²

ชาว ในสิบสองพันนามีที่ราบลุ่มแม่น้ำที่ทำการเพาะปลูกข้าวได้คือ โดยเฉพาะทางตะวันตกของแม่น้ำโขง ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำสา แม่น้ำออก และ แม่น้ำงะ การปลูกข้าวจะมีมากในเมืองเชียงรุ่ง ในบริเวณที่ราบทางทิศตะวันตกซึ่งเป็นที่ยาวกว้าง มีแม่น้ำสาและแม่น้ำออกไหลผ่าน นอกจากนี้ยังมีปลูกข้าวที่เมืองฮา เมืองหลวง เมืองฮุน เมืองหยวน โดยเฉพาะที่เมืองหลวง ซึ่งมีแม่น้ำงะไหลผ่านนั้น มีพื้นที่ทำนากว้างใหญ่และมีความยาว 20 ไมล์เศษ แต่บริเวณผลิตข้าวที่สำคัญของสิบสองพันนานั้นอยู่ที่เมืองเชียงเจิงในบริเวณที่มีแม่น้ำฮาไหลผ่าน³ แต่ไม่มีหลักฐานว่ามีการขายข้าวเป็นสินค้าออก

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่าดินแดนสิบสองพันนา บังอุคมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ เช่น การะบูนที่เมืองฮาย เป็นการะบูนที่มีชื่อเสียงที่สุดเป็นสินค้าออกส่งขายที่เมืองเชียงตุงและจีน เกลือก็เป็นสินค้าที่สำคัญของสิบสองพันนาคด้วย⁴

การค้า การค้าที่ปรากฏในสิบสองพันนามี 3 ระดับคือการค้าภายในเมืองการค้าระหว่างเมืองต่าง ๆ ภายในสิบสองพันนา และการค้าที่มีความสัมพันธ์กับรัฐข้างเคียง

ในที่นี้การค้าภายในของสิบสองพันนาโดยทั่วไป เป็นการค้าระหว่างชาวไทลื้อกับชาวเขาเข้าต่าง ๆ ที่นำเอาผลิตผลส่วนเกินมาแลกเปลี่ยนและซื้อขายกันในตลาดนัดประจำสัปดาห์ที่วนเวียนอยู่ระหว่างสี่หรือห้าหมู่บ้าน⁵ ตลาดนัดประจำหมู่บ้านต่าง ๆ เหล่านี้

¹ Sao Saimong Mongkrai, The Shan States..., p.276.

² T.K. Eccleod, Abstract Journal..., p.422.

³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา, หน้า 94, 451 และ 545

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ Frank M. Leber, Ethnic Groups of..., p.208.

จะถูกขยายกว้างออกไปสัมพันธ์กับตลาดอื่น ๆ ทั้งฝั่งจีนสองพันนา โดยอาศัยพ่อค้าเร่ชาว
จีนฮ่อ¹ สำหรับพ่อค้าท้องถิ่นชาวไตลื้อนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่าในศตวรรษที่ 20 มีพ่อค้า
ท้องถิ่นชาวไตลื้อ เร่ขายสินค้าจากท้องถิ่นของตนไปตามเมืองต่าง ๆ และรับซื้อสินค้าจาก
เมืองนั้น ๆ กลับมาขายอีกครั้ง ดังที่ปรากฏโดยทั่วไปในสิบสองพันนาในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 2
เช่น ชาวเมืองแม่ซึ่งทำนาข้าว ชาวไทค และเลี้ยงวัว สำหรับบรรทุกสินค้าเหล่านี้
ไปขายที่เมืองอื่น และเดินทางเลยไปซื้อเกลือที่บ่อแช่กลับมาขายที่เมืองอื่น เมืองนูน และ
เมืองฮา เป็นต้น²

นอกจากนี้สิบสองพันนายังเป็นทางผ่านของเส้นทางการค้าระหว่างจีน พม่าและ
เชียงใหม่ เส้นทางการค้าที่สำคัญระหว่างรัฐเหล่านี้มีสามทางคือ

1) เส้นทางการค้าจากจีนไปเมืองเชียงตุง เริ่มจากเมืองตู้เอ้อ และซือเหมา
ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าสำคัญของมณฑลยูนนานประเทศจีนผ่านเมืองเอ็ง เมืองยาง
เมืองเชียงรุ่ง เมืองไฮ เมืองฮุน เมืองปาน เมืองเจียงล่อ (ท่าล่อ) ซึ่งเป็นเมืองใน
อาณาเขตสิบสองพันนา ไปยังเมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของรัฐบาล
ของพม่าซึ่งจะมีทางแยกไปยังเมืองการค้าที่สำคัญอื่น ๆ ของรัฐบาลและมีเส้นทางแยก
ไปเชียงใหม่ได้

2) เส้นทางการค้าจากจีนไปเชียงใหม่

จากเมืองตู้เอ้อ และซือเหมาในจีน มีเส้นทางผ่านเมืองฮิง เมืองยาง เมือง
เชียงรุ่ง เมืองอวง เมืองฉิม เมืองเชียงแสน แม่คี่ แม่จัน ซ้ำมน้ำกอกที่ท่าค่าง เมือง
เชียงแอม เมืองเชียงวาง แม่สรวย เวียวป่าเป้า คอยสะเก็ค เข้าสู่เมืองเชียงใหม่

พ่อค้าเร่ชาวจีนฮ่อ มีบทบาทสำคัญในการเป็นพ่อค้าคนกลางและขยายตลาด
ผลิตของสิบสองพันนาให้กว้างออกไปสัมพันธ์กับตลาด หรือการค้ากับรัฐข้างเคียงจาก

¹Ibid.

²บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา, หน้า 425.

บันทึกของแมคเลอด¹ ใน พ.ศ. 2380¹ ชี้ให้เห็นว่า พ่อค้าจีนฮ่อพวกนี้ ฉ่ำชายแบบกองคาราวานจากจีนผ่านซือเหมา ลงมาสิบสองพันนาและไปเชียงรวงปีละสองครั้ง ครั้งแรกสินค้าต่าง ๆ ที่นำมาขาย เช่น หม้อทองแดง ย้าไหม ย้าขนสัตว์ โดยเฉพาะย้าขนสัตว์ที่ขายในเชียงรุ่งนั้น มีราคาถูกกว่าเมื่อนำไปขายในเชียงตุงและนำเอาฝ้าย, ไบซาจากเชียงตุงและสิบสองพันนา ไปขายยังเมืองซือเหมาและเมืองพูเอ้อ และครั้งที่สองนำเกลือจากเมืองต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับเมืองซือเหมาลงมาขาย² และเข้าใจว่าน่าจะแวะลงมาซื้อที่สิบสองพันนาค้วย เนื่องจากสิบสองพันนามีหลายเมืองที่อุดมไปด้วยเกลือ เช่น เมืองอิงเหนือและเมืองบ่อแม่ เป็นต้น และจากหลักฐานในสมัยต่อ ๆ มา พบว่าพ่อค้าจีนฮ่อและพ่อค้าท้องถิ่นเป็นจำนวนมากมาซื้อเกลือสินเธาว์ที่เมืองบ่อแม่ ในรัฐทานาเกลือ เพื่อนำไปขายยังเมืองเชียงรุ่ง เมืองหลวง เมืองฮา เมืองพง เมืองล่า เมืองอิง เมืองสุน เมืองแฮะ ในเขตรัฐชานของพม่า และเมืองสิงห์ เป็นต้น

แต่สินค้าที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่สุดของสิบสองพันนาคือ ไบซา ซึ่งปลูกกันเป็นจำนวนมากที่สำคัญคือ เมืองฮาย เมืองล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตเมืองยี่บั้งและบ้านสูง บ้านน้อย ทางตอนเหนือของเมืองอิง เป็นแหล่งปลูกชาที่หายากและมีคุณภาพดีที่สุดซึ่งไบซาในเขตเมืองยี่บั้งและอิงนี้ สิบสองพันนาจะนำไบซาส่วนหนึ่งที่เก็บไว้ค้างหากไปบรรณาการแก่จักรพรรดิจีน

อาจกล่าวได้ว่าสินค้าที่สำคัญและเป็นสินค้าหลักของสิบสองพันนา คือ ไบซา ซึ่งเป็นผลผลิตที่จีนต้องการอย่างยิ่ง เนื่องจากสินค้าไบซาที่เรียกว่า ชาฮูเอ้อ ซึ่งเป็นชาที่มีชื่อเสียงและทำรายได้ให้กับจีนเป็นอันมากในพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น ส่วนมากเป็นผลผลิตที่ได้มาจากโรชาที่มีอย่างกว้างขวางในสิบสองพันนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองยี่บั้งและเมืองฮาย³

¹ T. E. Maclod, Abstract Journal of..., pp. 995-999.

² MM. Pavie, Mission Pavie Vol. 2, p. 137.

³ T. E. Maclod, "Abstract Journal of..." pp. 989-1005.

ด้วยเหตุนี้ ใบชาน่าจะเป็นสินค้าที่นำรายได้มาสู่รัฐ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามี การผูกขาดการค้าใบชานหรือสินค้าใด ๆ โดยรัฐบาลกลางที่เมืองเชียงรุ่ง หรือโดยเจ้า เมืองตามเมืองต่าง ๆ พ่อค้าคนกลางชาวจีนชื้อบึงคงมีบทบาทสูงในการกว้านซื้อสินค้า ประเภทนี้ ตามหมู่บ้าน และนำไปขายให้แก่จีน ซึ่งรับซื้ออยู่ที่เมืองซือเหมา จากหลักฐาน ที่ปรากฏในปี พ.ศ. 2434 ซึ่งให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พ่อค้าชาวจีนชื้อ เหนือที่ตั้งหลักแหล่ง แน่นอนที่เมืองอิงกุคล้ายกับเป็นสถานีรับซื้อสินค้าเพื่อรับซื้อใบชาและผลผลิตของท้องถิ่นทั้งหมด และนำไปขายต่อยังเมืองซือเหมา อีกทั้งชาวจีนพวกนี้ ยังทำไร่ชาเองอีกด้วย นอกเหนือ จากพวกชา ชาวกุสือที่ทำไร่ชาในเขตเมืองอิงกุเช่นกัน¹

แม้ว่าสิบสองพันนา จะเป็นเมืองในเส้นทางการค้าระหว่างจีน พม่าและเชียงใหม่ อีกทั้งมีพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นที่สนใจกันอย่างมากคือ ชา เมืองต่าง ๆ ในสิบสองพันนาจึงน่าที่ จะพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น โดยเฉพาะด้านการค้าแต่ในความเป็นจริง เมืองต่าง ๆ ในสิบสองพันนาไม่สามารถที่จะเจริญก้าวหน้าขึ้นได้ เพราะมีปัจจัยทางการเมือง เช่น การเกิดสงครามภายในราชอาณาจักร การแย่งชิงอำนาจในราชบัลลังก์ ทำให้เป็นอุปสรรค ต่อการขยายตัวของเมืองเหล่านี้² ยิ่งไปกว่านั้น สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เมืองตั้งอยู่ เป็นที่ ราบลุ่มระหว่างหุบเขา ทำให้การเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารเป็นไปอย่างจำกัด อีกทั้งลักษณะ การค้าของสิบสองพันนา ที่ต้องดำเนินการผ่านพ่อค้าคนกลางชาวจีนชื้อ และการที่ประชาชน มีหน้าที่ต้องเสียภาษีและสิ่งของเป็นจำนวนมากให้แก่รัฐ อีกทั้งต้องส่งบรรณาการ ซึ่งเป็นสิ่ง ของและเงินภาษีให้กับจีนและพม่า ดังนั้นส่วนเกินจากการผลิตที่สูญเสียไปเป็นจำนวนมากนี้ จึงเป็นอุปสรรคต่อการขยายเมือง

อย่างไรก็ตาม ยังปรากฏหลักฐานว่าแม้ว่าสิบสองพันนาจะมีความยุ่งยากทางการ เมือง เนื่องจากเกิดสงครามภายในอาณาจักรเสมอ ๆ ก็ตาม แต่เมื่อเริ่มฤดูเก็บใบชา พ่อค้าชาวจีนชื้อก็ยังนำกองคาราวานไปกว้านซื้อใบชานตามหมู่บ้านต่าง ๆ ได้โดยไม่สนใจ การสู้รบที่กำลังเกิดขึ้นในดินแดนนี้

¹ Carry. W. Fred, "Journeys in the Chinese Shan State"

The Geographical Journal 15 (April 1900) : p.512.

² Ibid. 490.

³ MM. Pavie, Mission Pavie Vol. 2, p.137.